
РОЗДІЛ XII. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

УДК 343.343.3+916(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.196>

ДЕОНТОЛОГІЧНІ КОДЕКСИ СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ АМЕРИКИ ТА УКРАЇНИ: СПІВСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Артемов В.Ю.,*доктор педагогічних наук, професор,**професор спеціальної кафедри**Національної академії Служби безпеки України*

ORCID: 0000-0002-5290-4496

Калінін О.В.,*кандидат юридичних наук,**професор спеціальної кафедри**Національної академії Служби безпеки України*

Артемов В.Ю., Калінін О.В. Деонтологічні кодекси спеціальних служб Америки та України: співставний аналіз

В статті співставлено деонтологічні кодекси спецслужб України та США, СБУ та ФБР відповідно. Визначено, що принципами професійної етики та доброчесності військовослужбовців СБУ є низка важливих складових, зокрема: верховенство права та законності; патріотизм; доброчесність та порядність; незалежність та позапартійність; політичний нейтралітет; професіоналізм; персональна відповідальність тощо. В «Кодексі етичної поведінки співробітників ФБР» визначено підхід, який спирається на сім позицій: суворе дотримання правил етичної поведінки; сувору необхідність оберігання від будь яких неправомірних посягань громадян США; зрозумілість, послідовність та ясність в роботі ФБР; врахування усіх негативних наслідків в роботі американської спецслужби, а відтак формування всебічної довіри до неї.

Зазначається, що класичною юридичною наукою вироблено підходи щодо додержання морально-етичних норм і правил в діяльності правоохоронних структур і спецслужб. Саме тому проблема належної поведінки співробітників силових структур, моральні принципи та етичні засади їхньої діяльності повинні бути відображена в деонтологічних стандартах і кодексах.

Відзначено, що співробітники американської спецслужби повинні неухильно дотримуватися вимог Кодексу етичної поведінки співробітників ФБР, їхнім щоденним завданням є оберігання громадян та мешканців США. Вони повинні ясно враховувати наслідки своєї роботи, враховувати всі можливі ризики і небезпеки. Безумовно важливим елементом їхньої роботи є довіра з боку громадянського суспільства Америки. Кодекс спонукає діяти виключно виходячи із професійної етики, дотримуватися законів своєї держави, розмежовувати кордони між думками та фактами, не викривляючи останні, а також неухильно зберігати таємницю щодо джерела інформації.

Пропонується, з огляду на досвід американської спецслужби, у якій запроваджено не лише загальний деонтологічний стандарт для всіх співробітників, але й запроваджено низку кодексів для різних підрозділів та напрямів діяльності ФБР, українським спецслужбам поширити подібну практику та розробити документи, які регулюють етичну поведінку співробітників за всіма функціональними підрозділами СБУ.

Ключові слова: деонтологічні стандарти, кодекси, морально-етичні норми і правила, принципи, професійна етика, доброчесність, належна поведінка співробітників спецслужб, співставний аналіз.

Artemov V.Yu., Kalinin O.V. Deontological codes of special services of America and Ukraine: comparative analysis.

The article compares the deontological codes of the special services of Ukraine and the USA, the SBU and the FBI, respectively. It is determined that the principles of professional ethics and integrity of SBU servicemen include a number of important components, in particular: the rule of law and

legality; patriotism; integrity and decency; independence and non-partisanship; political neutrality; professionalism; personal responsibility, etc.

The «FBI Code of Ethical Conduct» defines an approach based on seven positions: strict adherence to the rules of ethical conduct; the strict need to protect US citizens from any unlawful encroachments; clarity, consistency, and transparency in the work of the FBI; consideration of all negative consequences in the work of the American intelligence service, and thus the formation of comprehensive trust in it.

It is noted that classical legal science has developed approaches to observing moral and ethical norms and rules in the activities of law enforcement agencies and special services. That is why the problem of proper behavior of law enforcement officers, moral principles and ethical foundations of their activities should be reflected in deontological standards and codes.

It was noted that employees of the American secret service must strictly adhere to the requirements of the FBI Code of Ethical Conduct, their daily task is to protect citizens and residents of the United States. They must clearly consider the consequences of their work, take into account all possible risks and dangers. An absolutely important element of their work is the trust of American civil society. The Code encourages you to act solely based on professional ethics, to comply with the laws of your country, to distinguish between opinions and facts without distorting the latter, and to strictly maintain the confidentiality of the source of information.

It is proposed, given the experience of the FBI, where not only a general deontological standard is in effect for all employees, but also a number of codes have been introduced for various divisions and areas of activity of the FBI, that the Ukrainian special service spread such a practice and develop documents that regulate the ethical behavior of employees in all functional divisions of the SSU.

Key words: deontological standards, codes, moral and ethical norms and rules, principles, professional ethics, integrity, proper behavior of special services employees, comparative analysis.

Постановка проблеми. Діяльність співробітників спецслужб провідних країн світу, в т.ч. США, регулюються не лише нормами позитивного права, але й насамперед морально-етичними принципами, спрямованими на регулювання суспільних відносин відповідно до понять їхніх співробітників про честь та справедливість.

Очевидно, що в умовах правового режиму воєнного в Україні питання додержання морально-етичних норм і правил має стати стрижнем діяльності правоохоронних структур, і, СБ України, насамперед. Саме тому проблема належної поведінки співробітників спецслужб, деонтологічні засади їхньої діяльності, в тому числі і в ході збройного протистояння агресору, повинні бути відображені у деонтологічних стандартах і кодексах. Відповідно досвід стратегічних партнерів України має бути врахований і в діяльності вітчизняних спецслужб.

Мета дослідження – розглянути особливості деонтологічних стандартів і кодексів спеціальних служб Америки та України, здійснити їхній порівняльний та співставний аналіз.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження проблеми морально-етичного забезпечення діяльності спецслужб стала предметом дослідження чималої кількості дослідників. Зокрема, ті чи інші аспекти цієї проблематики вивчали американці: Комі Дж. мол. [4] та Фіґлузі Ф. [10], а також українці: Андреева А.П. [9], Билиця І.О. [1], Гіда Є.О. [2], Гладчук Д.І. [3], Маськовіта М.М. [5], Трофименко В.А. [8], Федчишин С.А. [9], Скакун О.Ф. [7] й інші науковці.

Виклад основного матеріалу. В США накопичена значна наукова література, яка присвячена професійній етиці офіцерів спецслужб. Достатньо лише назвати фундаментальну монографію Комі Дж. Молодш. – «Вища вірність» [4]. У зв'язку із цим можна також згадати і роботу Ф. Фіґлузі «Система ФБР» [10]. Згадані американські дослідники вважають наявність кодифікованих деонтологічних нормативних актів вкрай необхідною складовою правоохоронної діяльності США [4].

Точкою відліку у створенні деонтологічних стандартів, принципів регулювання та саморегулювання діяльності спецслужб в США можна визначити два документи: «Закон Хетча» від 1939 року (*Hatch Act Reform Amendments*) [17] та «Закон про етику влади» від 1978 року (*Ethics in Government Act of 1978*) [18]. Перший – це документ, який визначав принципи позапартійності співробітників ФБР [19–21], а другий був прийнятий після спроби імпічменту Президента США Р. Ніксона, який був спричинений корупційним «Вотергейтським скандалом» [4]. Саме в той час були визначені основні принципи професійної етики співробітників ФБР США, які сьогодні зводяться до наступних порад, спрямованих до внутрішньої честі співробітників спецслужби: «дотримайтеся справедливості», «дійте незалежно» та «не нашкодьте».

На сьогоднішній день у «Кодексі етичної поведінки співробітників ФБР» (далі – *Кодекс*) визначено підхід, який спирається на «Сім К» (*Seven C's*): Кодекс (*Code*); Обереганість (*Consistency/Protection*); Ясність (*Clarity*); Наслідки (*Consequences*); Довіра (*Credibility*); Послідовність (*Consistency/Sequence*); Співчуття (*Consistency*) [15, 16].

Відповідно, співробітники американської спецслужби повинні неухильно дотримуватися вимог Кодексу, їхнім щоденним завданням є оберігання громадян та мешканців США. Вони повинні ясно враховувати наслідки своєї роботи, враховувати всі можливі ризики і небезпеки. Безумовно важливим елементом їхньої роботи є довіра з боку громадянського суспільства Америки. Кодекс спонукає діяти виключно виходячи із професійної етики, дотримуватися законів своєї держави, розмежовувати кордони між думками та фактами, не викривляючи останні, а також неухильно зберігати таємницю щодо джерела інформації [15].

За доброчесністю співробітників ФБР, і це конкретно визначено у відповідних нормативних документах [15], неухильно слідує Служба найвищого керівництва (*Senior Executive Service, SES*) й Офіс чесності та доброчесності (*Office of Integrity and Compliance, OIC*).

Етичні вимоги, які висуваються до співробітників включають:

- суворе дотримання Конституції США;
- повагу до гідності всіх громадян Америки;
- безкомпромісну особисту доброчесність співробітників.

Окрім зазначеного вище від представників ФБР вимагається посилене відчуття справедливості. Необхідними професійними компетенціями є готовність до співчуття, адже співробітник американської спецслужби повинен бути спроможним узяття на себе відповідальності за всі свої дії та рішення, а також і усвідомлювати наслідки своїх вчинків.

Цікавим є те, що сам Кодекс є доволі об'ємним документом і складає більше 300 сторінок, що, правда, існує і його компактніша версія (*FBI Ethics Pocket Guide*) [16]. В цій версії особливо визначено лише дві прості позиції: «наддавайте слово слабким» та «суворо запитуйте із сильних». Зазначимо також, що в ході щоденного вирішення морально-етичних проблем Кодекс рекомендує співробітникам американської спецслужби постійно задавати самим собі наступні питання на кшталт: «що я знаю?», «якою є моя мета?», «яку тактику та професійні можна застосувати в цій ситуації?», «кого можна долучити до реалізації конкретної ситуації?», «на кого вплине моє рішення?», «що б я б робив на місці тих, кого зачепить моє рішення?», «якими будуть наслідки моїх вчинків?» [15].

Очевидно, що «Кодекс ФБР» максимально наближений до щоденної роботи співробітника спецслужби, він є доволі технологічним і спонукає до кращих ФБРівських традицій та стандартів на кшталт – «*criminal minds*» [10].

Близьким за своєю концепцією та принципами є Кодекс професійної етики співробітника Служби безпеки України [11] та Кодекс доброчесної поведінки співробітника Служби безпеки України [12].

Принципами професійної етики та доброчесності військовослужбовців СБУ визначено низка важливих складових:

- верховенство права та законності;
- патріотизм;
- доброчесність та порядність;
- незалежність та позапартійність;
- політичний нейтралітет;
- професіоналізм;
- персональна відповідальність.

Важливо також, що «Кодекс професійної етики співробітника Служби безпеки України» [11] включає також принципи: корпоративної культури, професійної етики та гендерної рівності. Тут цікавим є те, що навіть незважаючи на значно довшу і більшу історію американського Кодексу, останній не включає три останні зазначені нами позиції, зокрема і насамперед – гендерну рівність.

В основу американських деонтологічних документів історично покладено «правила чесної гри», коли найважливішим принципом є подолання конфліктів. Співставляючи деонтологічні документи Америки та України, ми повинні враховувати ті обставини, що витoki цього процесу в США тягнуть до далекого 1939 року. Саме тоді сенатор США від Нью-Мексико, Голова Комітету по привілеях та виборах Конгресу США Картл Хетч, більш відомий як автор «Закону Хетча», у 30-х роках минулого століття відчайдушно боровся за обмеження державним службовцям, а особливо представникам спецслужб, займатися політикою та брати будь-яку участь у виборчій діяльності [19–21].

Також, усім добре відомий політичний скандал у США 70-х років, що закінчився відставкою Президента Річарда Ніксона (єдиною в історії США відставкою президента). Скандал виник на тлі постійних спроб адміністрації Ніксона приховати свою причетність до злочину штаб-квартири Національного комітету Демократичної партії у Вашингтоні. Зокрема, силами ФБР у штабі кандидата в президенти від демократичної партії Дж. Макговерна, розташованому у вашингтонському комплексі «Вотергейт», було затримано низку осіб, які незаконно проникли в готель та налаштували

прослуховувальну апаратуру і фотографували внутрішні документи штабу демократів [4, 10].

Як бачмо, одна з найважливіших етичних проблем для будь-якої країни, в тому числі і для США, – проблема взаємовідносин спецслужб та влади. У будь-якій інформаційно розвинутій країні взаємовідносини між владою та спецслужбою мають свою специфіку, яка пов'язана із особливостями законодавчої системи та національними традиціями. Загальним місцем в роботах згаданих нами вище американських дослідників [4, 10] спецслужб є визнання за ФБР функцій "охоронців демократії". В наш час в Америці все більшої популярності набуває точка зору зазначених вище колишніх правоохоронців [4, 10], сфокусована не на підтриманні або тим більш не на примноженні конфліктів між владою та спецслужбою, а на пошуках консенсусу за всіма принципово важливими для американського суспільства питанням. «ФБР та уряд, – стверджує колишній помічник директора ФБР з контррозвідки Ф. Фіґлузі – не повинні та не можуть бути супротивниками», адже супротивники «завжди намагаються перемогти один одного» [10].

В 2012-2022 роках, в т.ч. у зв'язку із невтішними для двопартійного консенсусу ФБР результатами досліджень американських соціологів [4], щоразу поставало питання щодо законодавчих обмежень ФБР, головною умовою якісної роботи американських спецслужб вважають насамперед подоланням їхніх конфліктів із владою за рахунок внутрішнього саморегулювання: деонтологічних кодексів професійної етики, громадських наглядових рад, «народної відкритої журналістики» тощо.

В Україні ж процес кодифікації спецслужб стартував зовсім нещодавно, з появою у 2023 році «Кодексу професійної етики та доброчесності військовослужбовця Служби безпеки України» [11]. Основні положення цього нормативного документу ми вже наводили вище, але очевидно, що він спонукає офіцерів вітчизняної спецслужби: «діяти, виходячи із професійної етики», «суворо дотримуватися законів», «проводить чітку межу між службою та особистими питаннями», «жодним чином не викривлювати інформацію» та «суворо зберігати інформацію з обмеженим доступом». Очевидно, що в загальному зазначені положення співпадають з основними етичними нормами американського Кодексу.

На нашу думку, в унісон традиції ФБР, де вже з'явилися кодекси для різних підрозділів та напрямів діяльності Федерального Бюро [10], українській спецслужбі також можна було б запровадити деонтологічні документи за різними напрямками її діяльності, зокрема: контррозвідкою (військовою контррозвідкою), захистом національної державності, контррозвідувальним захистом інфраструктури та інформаційної сфери, зрештою і в галузі освітньої діяльності – підготовці та перепідготовці майбутніх офіцерів української спецслужби. До речі, щодо останнього – запровадження деонтологічного стандарту в Національній академії СБУ – вже наявні позитивні зрушення, оскільки в академії української спецслужби з 2019 року вже діє Кодекс академічної доброчесності [13].

Висновки. Таким чином, дискурс щодо типологічної близькості деонтологічних документів України та США очевидно, ще буде продовжено. Це пояснюється і євроатлантичними спрямуваннями нашої держави, і стратегічним партнерством наших країн, і природною необхідністю будь-якої демократичної спецслужби у посиленні морально-етичної компетентності її співробітників.

Тож, ключове питання, яке постає перед нами – чи потрібні деонтологічні стандарти, що регулюють роботу спецслужб за всіма напрямками? І відповідь очевидна, – так потрібні. Оскільки, спецслужба завжди повинна оперативно реагувати на ситуацію в державі та суспільстві, в тому числі і ту, що викликана неспровокованою агресією РФ. Головною умовою підвищення деонтологічної культури представників українських спецслужб є врахування позитивного досвіду провідних країн світу і, насамперед, – США. Тож, з огляду на досвід ФБР, у який запроваджено не лише загальний деонтологічний стандарт для всіх співробітників, але й запроваджено низку кодексів для різних підрозділів, пропонується розглянути питання запровадження кодексів етичної поведінки співробітників СБУ за всіма її функціональними підрозділами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Билиця І.О. Етичний кодекс працівника Державного бюро розслідувань — вимога сьогодення. Національний університет «Одеська юридична академія», *Юридична література*, 2018. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/df55ec3f-748d-4107-83a3-31b5650fbf90>
2. Гіда Є.О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... доктора юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ. 2012. 683 с.
3. Гладчук Д.І. Міжнародні деонтологічні стандарти поліцейської діяльності у сфері забезпечення прав людини. *Альманах міжнародного права*. Випуск 24. 2020.
4. Комі Дж. Вища вірність. Правда, брехня і лідерство. Спогади директора ФБР. «Наш формат» 2023. 180 с.

5. Маськовіта М.М. Деонтологічні кодекси як морально-правова основа підвищення ефективності реалізації присяги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 287–291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_48.
6. Практичний посібник з питань боротьби з корупцією та службовими правопорушеннями в поліції. К.: Вид-во ДКЗС, 2022. 416 с
7. Скакун О.Ф. Кодекс деонтології (етики) учених-правознавців: потреба часу. *Юридичний вісник*. 3(12). 2009. С. 16–19.
8. Трофименко В.А. Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Харків, 2017. № 4 (35). С. 175–185. 12. Beroepscode politie. URL: https://www.politie.nl/binaries/content/assets/politie/algemeen/publicaties-archieff/beroepscode_politie.pdf.
9. Федчишин С.А., Андреева А.П. Деякі особливості правового регулювання політичної нейтральності цивільної служби США. *Право і суспільство*. № 5 / 2021. С. 232–238.
10. Фіглузі Ф. Система ФБР. Кодекс досконалості наймогутнішого відомства США. «Наш формат» 2023. 200 с.
11. . Кодекс професійної етики співробітника Служби безпеки України. URL: https://drive.google.com/file/d/1LmG8FKOvd0DDs7eTUtn5G3rcNC_pnt8L_/view?usp=sharing 9.
12. Кодекс доброчесної поведінки співробітника Служби безпеки України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1CIzBzasZa3hxTpNC05qNCiX6HygTwKv/view?usp=sharing>.
13. Кодекс академічної доброчесності в Національній академії Служби безпеки України. URL: https://nasbu.edu.ua/uploads/p_22_99902358.pdf.
14. US Office of Government Ethics. URL: <http://www.usoge.gov/About/Organization/> (14.09.2011).
15. FBI Ethics And Integrity Program Policy Directive And Policy Guide 0754 DPG.
16. FBI Ethics Pocket Guide. <https://vault.fbi.gov/fbi-ethics-pocketguide>.
17. Hatch Act Reform Amendments, 5 U.S.C. § 7321–7326. <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/20>.
18. Ethics in Government Act of 1978 (5 U.S.C. app.). <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2010-title5/pdf/USCODE-2010-title5-app-ethicsing.pdf>.
19. Esman M. The Hatch Act. A Reappraisal. *The Yale Law Journal*. 1951. Vol. 60. № 6. P. 986–1005.
20. Hatch Act Reform Amendments of 1993: the United States federal law from 06.10.1993 Pub.L. 103–94, 107 Stat. 1001. URL: <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/20> (дата звернення: 14.09.2021).
21. Miller C. The Unwise and Unconstitutional Hatch Act: Why State and Local Government Employees Should Be Free to Run for Public Office. *Southern Illinois University Law Journal*. 2009. Vol. 34. P. 313–357.